

ինքնուրոյն հեղինակութիւններով, եւ գիտութիւնն ու լոյսը ժողովրդի մէջ տարածելով:

Եկեղեցականութիւնն այն ժամանակ, որպէս կրօնի, եկեղեցու եւ կրթութեան, նոյնպէս եւ հայրենիքի ու պետութեան՝ հզօր պաշտպանն էր: — Եթէ լինում էին մեր թագաւորների ու նախարարների մէջ խռովութիւններ, եկեղեցականն էր նրանց մէջ հաշտեցուցիչ տարրը: Եթէ լինում էին թշնամու հետ պատերազմներ, եկեղեցականն էր ոգեւորում ժողովրդին կռուելու, քաջութեամբ կռուելու եւ պաշտպանելու իր հայրենիքը: Եթէ որեւիցէ թագաւորի հետ պէտք էր խաղաղութեան դաշն կապել, եկեղեցականն էր դեսպանախօսութեան գնում: Եթէ հայրենիքին վտանգ էր սպառնում եւ ուրիշ թագաւորից պէտք էր օգնութիւն խնդրել, եկեղեցականն էր միջնորդ դառնում: — Մի խօսքով, բարձր հոգեւոր կառավարութիւնը խիստ սերտ կերպով կապուած էր թագաւորի իշխանութեան հետ. եւ երկու ներդաշնակ ուժեր, միացած մի ամբողջութեան մէջ, լծորդաբար առաջ էին տանում պետութեան կառավարութիւնը: Եւ այն ժամանակ Յայաստանը երջանիկ էր...:

Այս ամենը, ինչ որ գործում էր եկեղեցականութիւնը, բոլորովին ընդդէմ էր նրա կրօնական բնաւորութեանը: Բայց մեր եկեղեցականութիւնը այն ժամանակ մի նշանաւոր բացառութիւն էր կազմում ամբողջ քրիստոնեական աշխարհում. — նա կատարեալ ժողովրդական էր. նա միացնում էր իր մէջ հոգեւոր եւ նիւթական կեանքը — իրական աշխարհը եւ երկինքը: Իսկ այժմ...:

«Այժմ եկեղեցականը մեզ համար մի մեռած եւ անպիտանացած տարր է. նորից կեանք տալ նրան, դա շատ ուշ կը լինէր. այդ պատճառով մենք ստիպուած ենք դիմել ուրիշ միջոցների, որպէսզի մեր ժողովուրդը վերականգնենք, որի մէջ դեռ բոլորովին յանգած չեն կենսական ուժերը: Այո՛, յանգած չեն, բայց մնացել են նրանց անզօր կայծերը միայն, որոնց պէտք է շունչ տալ, բորբոքել, մինչեւ նրանք բոցավառուեն...: Իսկ դա լինում է տոկուն եւ հիմնաւոր կրթութեամբ, որպէսզի ժողովուրդն ինքը հասկանայ, թէ որքան լաւ է ազատութիւնը, որքան հանգիստ եւ ուրախ է լինում մարդու կեանքը, երբ նա ազատ է...:

Բայց մեր ընկեր Կարօն բոլորովին տարբեր մտածութիւն ունի. նա բնութեան հարազատ եւ ազատ որդին է: Նա ասում է՝ ազատութիւնը մարդու ընդաբոյս բնագոյումներից մէկն է. նա ստեղծուած եւ ծնուած է մարդու հետ: Նա ասում է՝ բնութեան մէջ ամեն մի առարկայ, որոնց մէջ կայ կեանքի եւ աճելութեան զօրութիւն, պահանջում են ազատ լինել, ազատ զարգանալ: Եւ եթէ մարդը տանում է ստրկութեան, դա ակամայ է. հեռացրո՛ւ նրանից